

22.02.2019

Kutseharidus: praegune olukord ja väljakutsed

Haridusstrateegia 2035 [väärtuste ja vastutuse ekspertrühma](#) töömaterjal

Heli Mattisen

Kutseharidus selle **avaras tähenduses** on igasugune kutsealal tegutsemiseks vajalik oskuste, teadmiste, vilumuste ja väärtushinnangute kogum, või siis lühidalt „mõnel kutsealal tegutsemiseks vajalik haridus“ (vt [Haridussõnastik](#)). Sellisel juhul me ei määratle, kus ja kuidas on see haridus omandatud – iseõppimise, formaalhariduse, täienduskoolituse või meistri käe all töötamise kaudu. **Kitsamas tähenduses** mõistetakse kutsehariduse all seda haridust, mida omandatakse kutseõppeasutustes ja ka osades rakenduskõrgkoolides läbi formaalhariduslike kutseõpingute [Eesti kvalifikatsiooniraamistiku](#) tasemetel 2-5. Olukorra ja peamiste väljakutsete kirjeldamisel lähtume kutseharidusest selle kitsamas tähenduses, lahenduste juures avardame tähendust.

Milline on tänane olukord?

Kutseharidust (selle kitsas tähenduses) on võimalik Eestis omandada nii kutseõppeasutustes kui ka rakenduskõrgkoolides. 2018/2019. õppeaastal pakuvad kutseõpet 32 kutseõppeasutust ja 6 rakenduskõrgkooli (vastuvõtt kutseõppesse toimub 5 rakenduskõrgkoolis).

Põhikoolilõpetajate jagunemine kutse- ja üldkeskhariduse vahel ei ole viimasel kümnel aastal muutunud. Aasta 2020 eesmärk on jaotus 35/65, kuid viimasel viiel aastal on kutsehariduse valinud 26–28% ja üldkeskhariduse 72–74% põhikoolilõpetajatest. Samas on regiooniti märkimisväärsed erinevused: näiteks Ida-Virumaal jõuab kutseõppesse 42% põhikooli lõpetanutest, Tartumaal vaid 20%. 3 aasta jooksul peale põhikooli lõppu jõuab kutseharidusse siiski juba oluliselt enam noori – 37%. OECD riikides keskmiselt õpib kutseõppes 44% ja EL23 keskmiselt 47% keskhariduse tasemel õppivatest noortest. Kutseõppesse astuvad endiselt madala keskmise hindega põhikoolilõpetajad. Ligi 70% põhikoolilõpetajatest keskmise hindega 3,29 jätkab õpinguid kutseõppes, neist 39,3% katkestab oma õpingud juba esimesel aastal. Katkestamine kutsehariduses on mõnevõrra vähenenud, seda peamiselt täiskasvanud õppijate osakaalu suurenemise tõttu.

Kutsekeskhariduse õppekavadel on katkestamine siiski pigem suurenenud.

Katkestamise ajendeid on erinevaid, kuid ilmselt on süvapõhjus ebapiisavad õpioskused, mille arendamine on jäänud unarusse põhikoolis ning tagaplaanile kutsekoolis.

Viimaste aastate positiivne trend on täiskasvanute (25+ vanuses) osaluse kiire kasv kutseõppes: 2017. aastal oli neid juba 37% – 8866 õppijat (5a tagasi, 2012. a 23% – 6101 õppijat). Siiski oli eri- ja kutsealase hariduseta täiskasvanute (25–64-aastased) osakaal 2017. aastal väga suur – 28,6%. Vaatamata erinevatele meetmetele on see protsent püsinud samal tasemel viimased 3–4 aastat. Nende seas on üle poole põhihariduse või sellest madalama haridusega täiskasvanud.

Kutsehariduse lõpetanute hõive ja palk on kiirelt kasvanud. Perioodil 2011–2016 on enim kasvanud kutseharidusega inimeste hõivatus, mis on tõusnud 68%-lt 73%-ni. 2015. aastal kutseharidusõppe lõpetanud said 2016. aastal 55% rohkem palka kui 2010. aasta lõpetajad 2011. aastal.

22.02.2019

Kõrghariduses jätkavate kutsekeskhariduse omandanud inimeste osakaal on endiselt väga väike: keskmiselt 9% ühe aasta lõpetajatest: veerand neist jätkab bakalaureuseõppes ja kolmveerand rakenduskõrgkoolis.

Suurim probleem Eestis hariduses tervikuna on madala haridustasemega mitteõppivate 18–24-aastaste noorte osakaal, mis on Eestis püsunud 10,8% ringis juba mitmeid aastaid. Elukestva õppe strateegia siht aastaks 2020 on *vähem kui 9%*, samas tuleb teadvustada, et keskhariduseta noorte osakaal nooremas vanuserühmas Eestis hoopis kasvab.

Kutseharidus selle kitsamas tähenduses täidab Eestis väga eripalgelisi rolle:

- tagada 2.-5. taseme kutsequalifikatsiooniga töötajate ettevalmistamine vastavuses tööturu vajadustele
- luua võimalus omandada kutsealal tegutsemiseks vajalik kvalifikatsioon – oskuste, teadmiste, vilumuste ja väärtushinnangute kogum
- reageerida kiirelt tööturu vajadustele
- anda õppijale võimalus omandada keskharidus paralleelselt kutseõpingutega ning jätkata soovi korral õpinguid kõrghariduse tasemel
- luua paindlikud võimalused ümberõppeks lühikeste tasemeõppe kursuste kaudu
- luua võimalused elukestvaks õppeks nii täienduskoolituse kui vabahariduslike õpingute vormis
- luua erivajadustega õppijatele võimalused omandada toimetulekuks vajalikud oskused ja vilumused
- võimaldada õpingute jätkamist muuhulgas põhihariduseta, käitumisraskustega ja/või õpioskusteta noortele, arendada nende töö- ja õpioskusi, toetada karjäärivalikuid ning iseseisvat toimetulekut

Millised on suurimad probleemid/väljakutsed?

- Kutseharidus on ülereguleeritud. Ülereguleeritus ilmneb eelkõige õppekavadele kehtestatud reeglites ja nõuetes, mis võtavad koolilt ära vastutuse oma põhitegevuse tulemuslikkuse eest. Ühelt poolt peab kutsehariduse paindlikult reageerima tööturu pidevalt muutuvatele vajadustele, samas on peavad õppekavad lähtuma kehtivatest kutsestandarditest, kutsekeskharidust aga reguleerivad riiklikud õppekavad, milles on fikseeritud mitte ainult kohustuslikud õppeained, vaid ka nende mahud kohati 0,5 EKAP-ise täpsusega.
- Kutsehariduse on alareguleeritud. Alareguleeritus ilmneb riigi suutmatuses või soovimatuses vaadelda üld- ja kutseharidussüsteemi ühtse tervikuna ning arendada seda lähtuvalt õppija vajadustest, mitte süsteemi vajadustest. Riigigümnaasiumide väljaehitamine kutseõppeasutuste olemasolu ja võimalusi arvestamata on üks näide vähesest riigipoolsest „sekkumisest“. Põhjus, miks mõte üldhariduskooli ja kutseõppeasutuse toomisest ühe katuse alla ei saa riigimeeste toetust, on ikka seesama „kutsehariduse maine“, mis on aasta-aastalt uuringute põhjal otsustades küll paranenud, kuid ei ole meie hariduskäitumist siiski muutnud.
- Kutseõppeasutus peab täitma väga eripalgelisi ja keerulisi ülesandeid, mida tegelikult suudaks välja kanda ainult ühiskond tervikuna, või siis vähemalt see osa ühiskonnast, mis selgelt seostub kutsehariduse valdkonnaga selle laias tähenduses:

22.02.2019

- ühelt poolt ründavad ettevõtjad, kes soovivad väga kiiresti saada väga häid oskustöölisi;
- teiselt poolt ootab ühiskond laiemalt, et kolme aastaga omandaks õppija kutseoskuste kõrval ka heal tasemel keskhariduse ning oleks suuteline minema edasi õppima kõrgkooli;
- kolmandast küljest vaatavad kutsekoolide poole lootusrikkalt hariduslike erivajadustega laste vanemad, kes loodavad, et just kutsekool annab nende lapsele elus toimetulekuks vajalikud oskused ja teadmised ning
- kohaliku omavalitsuse haridusnõunikud ja sotsiaaltöötajad ootavad, kutsekool võtaks enda hoole alla probleemsetes peredes kasvavad lapsed;
- lisaks soovib töötav täiskasvanu täiendada end mõnel kutsealal, olgu siis hobiharrastuse või ümberõppe eesmärgil.

Kuhu tahame jõuda ja mida selleks teha?

- Leppida esmalt kokku, et kutseharidus on igasugune kutsealal tegutsemiseks vajalik oskuste, teadmiste, vilumuste ja väärtushinnangute kogum. Kuna igasugusel kutsealal tegutsemiseks on vajalikud muuhulgas ka üldpädevused, sh õpioskused, on kutseharidusega seotud nii alus-, üldharidus, aga ka kõrgharidus, mis on eelduseks nii mõnelgi kutsealal tegutsemiseks. Seega peaks haridussüsteem, aga ka täienduskoollitusasutused ning töömaailm tervikuna võtma vastutuse kutsehariduse valdkonna edendamise eest.
- Ühtluskool= üldharidus+kutseharidus: Aastal 2035 on ühtluskool õppeasutus, kus on võimalik omandada rohkem või vähem integreeritult nii üldharidus kui mõni kutseoskus. Selles koolis saab õppija valida erinevate suundade vahel, olenevalt oma võimetest ja eelistustest. Õpilasi ei lahterdata üldhariduskoolidesse ja kutsekoolidesse. Õpilasele on loodud keskkond, milles saavad avalduda ja areneda tema tugevad küljed ning mis motiveerib teda saavutama ka need eluks vajalikud oskused, teadmised ja vilumused, mille omandamiseks on vaja pingutust. Ühtluskoolis omandavad õppijad juba algklassides valmisoleku elukestvaks õppeks. Nende jaoks on õppimine elustiil, millega on seotud nii pingutus kui selle kaudu sündiv rahulolu. Spetsialiseerumine mõnele kutsealale on selles koolis üks valikutest, ja sellega on võimalik asuda süvitsi tegelema juba algklassides. Õpetajatena töötavad oma ala meistrid, õpilased saavad ettevõtetes varakult esmase töökogemuse. Õpingud on üles ehitatud nõnda, et kõikidel õpilastel (olenemata spetsialiseerumisest) on tarvis omandada mitmeid eluks vajalikke oskusi – programmeerimise kõrval õpitakse füüsikaga lõimitult elektritööd ning keemia- ja kunstiõpetaja juhendamisel seina värvimist.
- Ettevõtted kui haridusasutused: Töömaailma vajadused muutuvad sedavõrd kiiresti, et haridussüsteem ei suuda juba praegu nendega kaasas käia. Seetõttu on oluline, et formaalharidussüsteemist saaks õppija head õpioskused jm üldpädevused, mille baasilt oleks neil lihtne erinevates ettevõtlusvaldkondades vajalikke oskusi omandada. Seega toimub kutseõpe 2035. aastal valdavalt ettevõtetes. Rakendatakse nn õpipoisiõppe meetodit, tehes koostööd ühtluskoolidega. Riik teeb maksusoodustusi ettevõtetele, kes võtavad enda peale õpilaste väljaõppe.

22.02.2019

- Kutsevaldkondade arenduskeskused: Vastutus kutsevaldkondade arendamise ning ajakohase koolituspakkumise eest on praegu hajutatud väga erinevate asutuste vahel (kutseõppeasutused, rakenduskõrgkoolid, ülikoolid, SA Innove, SA Kutsekoda, erialaliidud jpt). Eestis oleks otstarbekas ressursid koondada ning moodustada kutseõppeasutuste, rakenduskõrgkoolide ja ülikoolide kompetentse integreerides kutsevaldkondade arenduskeskused, mille ülesanne on analüüsida valdkonna koolitusvajadusi ja tulevikutrende ning pakkuda täiendus- ja ümberõppekoolitusi täiskasvanutele; viia läbi rakendusuringuid valdkonnas tegutsevate ettevõtete tellimusel; teha koostööd ühtluskoolidega, kaasates õpilasi valdkonna arendustegevustesse.
- Arvestades vananevat elanikkonda loob riik ümber- ja täiendõppe võimalusi täiskasvanutele, võttes arvesse tööturu tulevikuprognose ja ettevõtete vajadusi. Eraldi tähelepanu pööratakse muukeelse elanikkonna täiend- ja ümberõppele ning selle kvaliteedi tagamisele.

22.02.2019

Uuringud ja analüüsid

Anspal, S., Järve, J., Jürgenson, A., Masso, M., Seppo, I. (2014). Oskuste kasulikkus tööturul.

https://www.hm.ee/sites/default/files/jarelevalve/oskuste_kasulikkus.pdf

Eesti kutseõppe 2015.-2016. aasta vilistlaste uuring (2017), Ernst&Young, HTM

<http://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/58578/Lopparuanne.pdf?sequence=5&isAllowed=y>

Haaristo, H-S, Kirss, L (2018 Eesti kutseõppeasutuste tugisüsteemide analüüs: olukorra kaardistus, võimalused ja väljakutsed tugisüsteemi rakendamisel katkestamise ennetusmeetmena, Praxis

https://www.hm.ee/sites/default/files/uuringud/kutsetugi_raport.pdf

Haridus- ja Teadusministeeriumi valdkondade arengukavade 2017. a tulemusaruanded (2018)

https://www.hm.ee/sites/default/files/uuringud/htm_tulemusvaldkondade_2017_aruanded.pdf

Järve, J., Seppo, I., Räis, M.-L. (2016). Põhikoolijärgsed haridusvalikud. CentAR.

https://www.hm.ee/sites/default/files/haridusmin_pohikoolijargsed_haridusvalikud_30112016.pdf

Kutsehariduse tööandjate rahulolu uuring (2013)

http://haridusinfo.innove.ee/UserFiles/Kutseharidus/Kutsehariduse%20programm/Uuringud/Kutsehariduse_tooandjate_rahulolu_uuring_2013.pdf

Leppik, M. (2018) Kutse- ja kõrgharidusõpingud lõpetanute edukus tööturul 2016

https://www.hm.ee/sites/default/files/uuringud/edukus_tooturul_marianne_leppik.pdf

Luhtaru, Reelika; Ode, Maris (2017) (SA Innove analüüs OSKA valdkondlike uuringute ning EKKA kutse- ja kõrghariduse hindamisaruannete põhjal) *Praktika ja töökohapõhise õppevormi kitsaskohtade ja arendusvaldkondade analüüs*

OECD Education at a Glance 2018 Terviktekst, Eesti faktileht

OECD (2016). *Low-Performing Students: Why They Fall Behind and How to Help Them Succeed*, PISA, Paris: OECD Publishing. <http://dx.doi.org/10.1787/9789264250246-en>

Töökohapõhise õppe korraldusmudelite rakendamine kutsehariduses. Tartu: Tartu Ülikool, RAKE.

https://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/51339/Tookohapohise_oppe_uuring_lopparuanne.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Valk, A. (2016). Madala haridustasemega noored. Tartu: Haridus- ja Teadusministeerium.

https://www.hm.ee/sites/default/files/haridusmin_madala_haridustasemega_noorte_osakaal.pdf

Õpingute katkestamine kutseõppes (2012). Tartu Ülikooli RAKE ja CPD OÜ.

https://skytte.ut.ee/sites/default/files/ec/opingute_katkestamine_kutseoppes_loppraport.pdf